

הרב יהודא ליאון אשכנזי (מניטו) : גיור, הלכה וזהות

יוסף שרביט

כרב, כמחנך, כהוגה דעות, כפילוסוף וכמקובל, הרב אשכנזי (1922-1996) לא חדל לתהות על קנקנה של הזהות העברית-יהודית-ישראלית כל ימי חייו. הוא ראה בה לא מורשת תאורטית ערטילאית המנותקת מהמציאות אלא מורשת אידאית-אינטלקטואלית שיש לבארה ולהנחילה כתפיסת עולם יהודית מעצבת. תרומתו המכרעת מתמקדת במשנתו ההיסטוריוסופית והאנטי-אידאולוגית שאותה היטיב ללמד בעל פה ובכתב לתלמידיו תוך שהוא גוזר ממנה עמדות חינוכיות והלכתיות. אפשר לתמצת משנה זאת במילת מפתח: 'משנת תולדות'¹ שאבהירה להלן.

הרב אשכנזי לא היה פוסק במובן הקלסי. הוא היה מורה דרך ומורה נבוכים בדור שיבת ציון.² כוחו היה רב בהסברה רעיונית של המקורות היהודיים שלאורם הודריך את תלמידיו הלכה למעשה. הוא אימץ עמדות הלכתיות של גדולי הפוסקים שהלמו, על פי הבנתו, את הלוך רוחו ואת הגותו.³

* ברצוני להודות לפרופ' צבי זוהר, שהואיל להאיר ולהעיר את הערותיו המועילות למאמר זה. מובן שכל הכתוב בו על אחריותי בלבד.

1 על הרב אשכנזי ועל משנת התולדות ראו מאמרי, יוסף שרביט, 'זהות ותולדות: מורשתו התרבותית של הרב יהודה לאון אשכנזי ("מניטו")', פעמים 91 (תשס"ב), עמ' 105-122.

2 על כך אני כותב במאמרי, 'ייחודו של הרב אשכנזי באסכולה הפריסאית למחשבת ישראל' (עתיד להתפרסם באוניברסיטת בר-אילן, מרכז דהן, בקובץ מאמרים על יהודי צרפת).

3 הרב אברהם יצחק הכהן קוק והרב שלמה גורן הם הבולטים שבפוסקי ההלכה שהנחו את דרכו. המאמרים הבאים מסכמים את העמדה ההלכתית של הפוסקים המרכזיים בדורות האחרונים: חיים דוד הלוי, עשה לך רב, תל אביב תשל"ט, ג, עמ' קיד-קלז, שאלה כט, קבלת גרים; ישראל הירשנזון, 'גיור בזמן הזה', מלילות: מחקרים תורניים ב (תשס"א), עמ' 13-38; צבי זוהר ואברהם שגיא, גיור וזהות יהודית: עיון ביסודות ההלכה, ירושלים תשנ"ה, עמ' 67, 77-79; הנ"ל (עורכים), יהדות של חיים: עיונים ביצירתו ההגותית-הלכתית של הרב חיים דוד הלוי, ירושלים תשס"ז; Avi Sagi et Zvi Zohar, 'Giyyur, identité juive et modernisation', Florence Heyman et Danielle Stolper Perez (éds), *Le Corps du Texte : Pour une anthologie des textes de la tradition juive*, Paris 1997,

נקודת המוצא של התעניינותי בסוגיה זו היא הוויכוח בנושא הגיור שהתקיים בשנות החמישים של המאה העשרים בין הרב דוד אשכנזי, רבה הראשי של אלג'יריה – אביו של הרב יהודא אשכנזי – לרב יוסף גנאסיא, אחד משלושת הדיינים של קהילת קונסטנטין. אמנם הוויכוח היה פרוצדורלי יותר מאשר מהותי, אולם הסתמנה בו מגמה אידאית. הרב גנאסיא סבר שיש לפשט את הליכי הגיור, במיוחד לאחר מוראות השואה.⁴ השואה הבהירה את גורלו האכזר של האדם מישראל, ולפיכך יש לראות ברצונו של אדם להתגייר דבר שהוא בגדר נס, ועל כן אין להערים עליו קשיים מיותרים.⁵ כן סבר שראוי להקל בהליכי גיור משום שכניסת גרים לעם ישראל מעשירה ותורמת לחיוינותו של העם.⁶ עמדה זו הפכה את הרב גנאסיא לאישיות מחוזרת בידי

---

pp. 293-318; Idem, 'The Halakhic Ritual of Giyyur and its Symbolic Meaning', *Journal of Ritual Studies* 9, 1 (1995), pp. 1-13; אבי שיגי וצבי זוהר, 'טקס הגיור ומשמעותו הסימבולית', נרי הורוביץ (עורך), דת ולאומיות בישראל ובמזרח התיכון, תל אביב תשס"ב, עמ' 343-357.

4 ייתכן שבפסיקת הרב יהודה אונטרמן בנושא גיור של עולים מברית המועצות אפשר לראות דמיון לעמדת הרב גנאסיא, שכן הרבנים אונטרמן וגנאסיא רואים בלהט של המועדמים לגיור סוג של מסירות נפש, המוכיחה את כנות כוונתם. לדידו של הרב אונטרמן, אם נכרי מתאמץ-מסתכן כדי להיות יהודי, הדבר דומה להליך של קבלת עול מצוות ועל כן יש להקל עליו את הגיור, גם אם הוא לא מקבל על עצמו את כל המצוות בפועל. אמנם אם הוא מצהיר שהוא אינו רוצה לקיים את כל המצוות הדבר מהווה בעיה הלכתית אבל אם לא, יש לפשט את המהלכים. כך אחרי השואה, יש להקל עליו כי יש בהתנהגותו ממד של מסירות נפש, גם אם אינו מקפיד על קלה כבחמורה: 'זהנה חכמינו אמרו לנו כלל גדול: "כל הכופר בעבודה זרה כאילו מודה בכל התורה כולה"'. לאמור, הוא כבר קרוב לדרך הנכונה ובלי ספק יכיר את קדושת התורה, לאחר שנוכח באפסותן של מיני עבודה זרה. ולכן היהודים שיבואו אלינו, אחרי סבלם הממושך שם, וגם אלה הנוכחים שנתערבו במשפחותיהם והיו שותפים לסבל ולקבל השמצות, כשיתגיירו יכירו וידעו להבין אמיתת דת קדשנו ואת המוסר הטהור והמזהיר שביהדות'. איסר יהודה אונטרמן, שבט יהודה, ירושלים תשמ"ד, עמ' שפא-שפג, הלכות גירות ודרך ביצוען. תודה לרב יהודה עמיחי על הערותיו המועילות בעניין זה. בהמשך לכך, ראו גם בן ציון מאיר עוזיאל, שו"ת פסקי עוזיאל בשאלות הזמן, ירושלים תשל"ז, סימן סה, על 'גירות לנשי ובני ישראלים שאינם שומרי דת הרוצים לגייר נשותיהם הנוכריות עם בניהם'. מסקנתו של הרב עוזיאל היא: 'מכל האמור ומדובר תורה יוצאה שמתור ומצווה לקבל גרים וגיורות אעפ"י שידוע לנו שלא יקיימו כל המצוות משום, שסופם יבואו לידי קיומם ומצווים אנו לפתוח להם פתח כזה ואם לא יקיימו את המצוות הם ישאו את עונם ואנו נקיים'. תודה לרב יהודה עמיחי שהסב את תשומת לבי למקור זה.

5 ריאיון שערכתי עם הרב אשכנזי, ירושלים תש"ן.

6 לדברי ד"ר סימון דרמון, מנהל הארכיון של הרב רחמים נהורי, רבה של בון באלג'יריה ואב בית דין פריס. לצערי, לא הורשתי לעיין בארכיון מפאת רגישות הנושא.

מועמדים לגיור שנדחו בקהילות שונות באלג'יריה, למורת רוחם של דיני אותן קהילות. אפשר לזהות בעמדתו אלמנטים של פסיקה המתחשבת בנסיבות, בתהפוכות ובתמורות היסטוריות. כאן מצויה נקודת החיבור עם הרב אשכנזי, שכן הרב יהודא ליאון אשכנזי (מניטו) – מתוך הבנתו האנטי-אידאולוגית וההיסטוריוסופית – תמך בעמדתו של הרב גנאסיא על פני עמדת אביו, הרב דוד אשכנזי. זה האחרון נקט את הדרך המקובלת והמחמירה, לפיה יש לדחות את המועמד לגיור, להערים עליו קשיים ולתהות על קנקנו ועל כנות מניעיו. ודאי שלדידו של הרב דוד אשכנזי אין לדיין מקהילה אחת להתערב בשיקוליו של בית דין מקהילה אחרת.⁷

מעבר להיבט הפרוצדורלי ננקטו אסטרטגיות הלכתיות שונות של גיור בעת החדשה בצפון אפריקה. רובן נפסקו בהקשר של סכנת נישואי תערובת.⁸ לפי אותן אסטרטגיות נכנס למערכת השיקולים של גיור, לדוגמה, נושא 'שלמות תא המשפחה' ההנחה הייתה כי המשפחה אינה ישות סטטית ולכלל הכרעה הלכתית יהיו משמעויות והשלכות. הנה כי כן, השאלה שבפני הפוסק היא תמיד: מהי האלטרנטיבה? יש מי שסובר שיש להתיר את גיורו של הצד הלא היהודי, שכן האלטרנטיבה היא שהצד היהודי עלול 'לצאת החוצה' (כפי שכתבו הרב בן ציון מאיר עוזיאל והרב יוסף משאש, תלמסאן).⁹ אחרים

7 מכתבים של הרבנים דוד אשכנזי ורחמים נהורי שנשלחו לרב יוסף גנאסיא בנושא זה: 'ותמיהא לי טובא על הכתב ועל המראה, שאינם כלל ועיקר מן הענין, דהלא בהיותינו בקונסטאנטין הצעתך הייתה לכתוב להראש"ל שליט"א ולקבל דעתו דעת עליון, לדברים הבאים חוץ מקהילתך ובפרט הגרים שנדחו בשתי ידיים באיזה קהילה, ובאים אצלך ואתה מתערב בגבול רבנים אחרים [...] ותשובת הראש"ל היא ברה כחמה, שאין לך שום רשות על פתגם דנא [...] אך לעניין הגרים וטעמך ונימוקיך יהיו לבדך אתך, ויערב ויבושם לך'. דוד אשכנזי, הנשיא לרבנות אלג'יריה, כ"ט תשרי תשי"ט, ארכיון פרטי, הרב יוסף גנאסיא. 'רב גדול ומאוד יקר, [...] הנה כבר הגדתי שאין בדעתי לדון על דין הגיור לקבל או לדחות כי זה מקצוע רחב מני ים [...] רק שכל אחד דן לפי ראות עיניו במצב עירו ולפי רוח הזמן [...] לא בקשתי מכת"ר [מכבוד תורתו] כי אם למנוע את עצמו מלגיייר שום אישה מתושבי עירנו בון (Bône)'. הרב רחמים נהורי, רבה של קהילת בון, א' תמוז תשי"ח, ארכיון פרטי, הרב יוסף גנאסיא. לעיון נוסף ראו רחמים נהורי, שו"ת רחמיך רבים, ירושלים תש"ז, סימן יג, בדין גירות לשם מטרת נישואין וכדומה, וכן סימנים יד, טו.

8 היקף נישואי התערובת בצפון אפריקה היה מצומצם (2.3 אחוזים) לעומת יהודי צפון אפריקה בצרפת (32.4 אחוז): Marcel Marc Meylan, *Les Mariages Mixtes en Afrique du Nord*, Sirey 1934; Doris Bensimon et Sergio Della Pergolla, *La population juive en France: Socio-démographie et identité*, Paris 1986, pp. 130-132

9 זוהר ושגיא, גיור (לעיל הערה 3), עמ' 67, 77-79.

סבורים כי אין לגייר נשים נכריות כי הנשים היהודיות נותרות ללא חתנים יהודים (כבכתיבתו של הרב דוד כהן סקאלי, אוראן).¹⁰ זו אינה הסוגיה הנידונה אצל הרב אשכנזי: הבעיה שעמה הוא התמודד בשאלת הגיור חורגת מהבעיה ההלכתית הצרופה – והוא נתן כמובן לדיון ההלכתי את מקומו הנדרש בדיון ההלכתי.¹¹ אולם יותר מכול הוא התמודד, כדרכו, עם בעיה הקשורה לזהות, ובמקרה זה לזהות הגר, בעידן של שיבת ציון.

הכרעות מעשיות באולפן הגיור

בשנים 1987-1994 שימש הרב יהודא אשכנזי נשיא אולפן גיור בירושלים ונקט עמדה ייחודית, בעצה אחת עם הרב שלמה גורן.¹² הרב אשכנזי סבר שיש להדגיש בתהליך הגיור את היסוד הלאומי ('עמך עמי', כדברי רות המואבייה), על פני היסוד הדתי-תאולוגי ('אלוקיך אלוקיי'). כלומר, ברגע שמועמד לגיור מזדהה עמוקות עם ההיסטוריה היהודית, יש לראות בחיוב את השתלבותו בעם ישראל.

10 דוד כהן סקאלי, קרית חנה דוד, ירושלים תרצ"ו, ב, יורה דעה, סימנים יז-יט.
11 Léon Yéhouda Askénazi, 'Les mariages mixtes', *La parole et l'écrit. 2. Penser la juive aujourd'hui*, Paris 2005, pp. 511-522; Léon Yéhouda Askénazi, 'Le Talmud et les convertis', *ibid.*, p. 509

12 כך כתב הרב שלמה גורן באחד ממאמריו בסוגיה זו: 'כל מי שמבקש להסתפח אל נחלת ה', יהיו הנימוקים שבלבו מה שיהיו, אין לדחות אותם מלהתגייר לדעת הירושלמי [קידושין ד, א]. אדרבא צריכים קירוב פנים שמא מתגיירים לשם שמים [...] אלא היחס השלילי של התלמוד הבבלי לגיור ולגרים [יבמות מז עב; שם, קט עב; קידושין ע עב; נידה יג ע"ב] נובע מן המקום שבו הם מתגיירים. אם מדובר בבבל או בכל מקום אחר בחו"ל, שרובם נכרים והמתגייר נשאר בחיק משפחתו הנוכרית, קיים חשש שלא ינתק עצמו מכל וכל מהם, אלא ימשיך לחיות כבני משפחה קרובים זה לזה, לכן הגיור שם אינו אמין ועשוי להיות ספחת או נגע צרעת ליהדות. אבל בארץ ישראל שרוב תושביה היו יהודים [...] מי שמתגייר בארץ ישראל הוא יתערב בקרב היהודים, וינתק עצמו לגמרי מן המשפחה הנוכרית שלו. שם הגיור יותר אמין ומבטיח. לכן יחסו של התלמוד בבלי לגיור שלילי ושל הירושלמי חיובי. לפי גישה זו אפשר להבין את השינוי במסכת גרים (ד, ג): "חביבה ארץ ישראל שמכשרת גרים". משום שבארץ ישראל יש תקווה מהגרים שיהפכו ליהודים גמורים'. שלמה גורן, משנת המדינה, ירושלים תשנ"ט, עמ' 183; השו"ש, עמ' 186-206; הנ"ל, 'הגרות באספקלריא של ההלכה', הנ"ל, תורת השבת והמועד, ירושלים תשמ"ב, עמ' 204-216. לדעת הרב יהודה עמיחי, השו"ת 'חוות בנימין' לרב שאול ישראלי הוא הבסיס לגישת הרב גורן.

מי שעמד בראש אותו אולפן גיור, הרב חיים לויק,¹³ מעיד כי קירוב גרים היה נושא חשוב לרב אשכנזי. רוב המועמדים לגיור היו מהעולם הנוצרי.¹⁴ החלק הארי של המועמדים לגיור בקהילה הדוברת צרפתית עברו באולפן זה. כל מועמד עבר קודם כול ריאיון אצל הרב אשכנזי, ולדברי הרב לויק הייתה לו 'טביעת עין'.¹⁵ קשה לרב לויק לקבוע מסמרות מתי קיבל הרב את המועמד ומתי דחה אותו.¹⁶ לטענתו של הרב לויק –

כל גישתו המעשית הייתה מושפעת מגישתו של הרב גורן, שביכרה את העיקרון [של] המפתח הלאומי על פני המפתח הדתי: מי שמחליט לקבוע את מקום מגוריו בארץ ישראל זה 99 אחוז מתוך נכונותו להשתייך לעם ישראל וארץ ישראל; זוהי 'גרות על תנאי', בתנאי שקובע את מגוריו בארץ ומקבל אזרחות. זו הייתה הנחייתו של הרב גורן, והדבר היה מקובל מאוד על מניטו.

13 אולפן גיור זה שכן במרכז יאיר שבירושלים ונועד לנשים ולגברים בכל הגילים. הרב אשכנזי הנחה שיעור שבועי בפרשת השבוע. כעשרים תלמידות ותלמידים, בממוצע שנתי, פקדו את אולפן הגיור של מרכז יאיר. בתום שנת הלימודים היו ניגשים לדיון בבית הדין בירושלים. רמת המועמדים קבעה את קצב הלימודים באולפן. הרב חיים לויק היה עצמאי והרב אשכנזי התערב מעט מאוד במהלכו של אולפן גיור זה ופיקח עליו. לעתים רחוקות נאלץ להפסיק את לימודיו של מועמד לגיור ולעתים, לעומת זאת, זירזו את מהלכם לקראת דיון בבית הדין. הוא היה תמיד כתובת לשאלות ולהתייעצות.

14 ראו מאמרי, יוסף שרביט, 'הנצרות והאסלאם בהגותו של הרב יהודא ליאון אשכנזי ("מניטו")': דברי הימים ואחרית הימים', דב שוורץ ואריאל גרוס (עורכים), על התשובה ועל הגאולה, אוניברסיטת בר-אילן, תשס"ח, עמ' 257-278, השופך אור על יחסו המיוחד לעולם הנצרות. הוא ראה בגיורו של נוצרי מעין אישור לתוכנות שנקט מאז ומעולם באשר לבכורתה הרוחנית של היהדות על פני הנצרות. זאת בהמשך לתפיסתו, המעוגנת במקורות תלמודיים, לפיה 'רוב גרים מאדום', ועשוי הוא ישראל מומר, ולכן כשהוא חוזר בתשובה, עליו להתגייר או להפוך ל'בן נח'. לעומת זאת, כשחוזר מוסלמי בתשובה הוא יכול להישאר בן דת האסלאם.

15 ריאיון עם הרב חיים לויק, ירושלים תשס"ז.

16 לדברי הרב לויק הרב אשכנזי אמר על מועמדת לגיור: 'ראיתי בעיניים שלה שהיא אישה לא ישרה', או על מועמדת אחרת: 'אין לה מקום באלוקי ישראל', והתברר למפרע שזה היה נכון. ניסיונה להתגייר לא היה לשם שמים, לחסות תחת כנפי השכינה, שכן היא ויתרה על הגיור והתברר שהיה גבר יהודי ברקע. בקוטב השני היה מקרה של אישה גרושה שלקחה את בנה וברחה מצרפת כדי לא להתחלק עם בעלה לשעבר בחינוך בנם. היא הגיעה לארץ במקרה. המשטרה הצרפתית ביקשה להסגירה וכדי להישאר בארץ היא באה לאולפן גיור. הרב לויק סבר שאין להסכים לקבלה 'למקלט מדיני'. הרב אשכנזי, לעומת זאת, קיבל אותה ואת בנה ואף ביקש לזרז את ההליכים. הוא טען ש'זו נשמה יהודית שמצאה מקלט'. אכן, קשה לקבוע כיצד כלכל צעדיו, ונראה שפעל על פי אינטואיציה ומתוך תחושת כובד אחריות בימי קיבוץ גלויות.

הנחיינו הייתה אפוא כי יש להגיש מועמדים לגיור לדיון בבית הדין, 'כאשר הם חשים שייכות לעם ישראל ולהיסטוריה שלו', 'כשבער בעצמותיו של המועמד לגיור לגור בארץ ולהתגייס לצבא', כדברי הרב לויק.¹⁷ עדויותיהם של גרי הצדק שעברו דרך הרב אשכנזי מאשרות תובנה זו ומלמדות על עמדתו המעשית.¹⁸ הרב גורן נקט עמדה שהייתה בלתי שגרתית בימיו, והרב אשכנזי החרה החזיק אחריו, לא רק מהסיבה הפרקטית או בשל היסוד הלאומי-ציוני שהיה נחלתם, כי אם בעיקר בשל התשתית הרעיונית שהוא הניח ביחס לגר, ובה נעיין עתה.

התשתית הרעיונית ביחסו של הרב אשכנזי אל הגר

זהות הגר

גישתו של הרב אשכנזי הלמה את משנתו התרבותית, שביכרה את יסוד הזהות הפרטיקולרית, כפי שמשתקף מדבריו:

17 ריאיון עם הרב חיים לויק, ירושלים תשס"ז.

18 הרב אשכנזי פסל מועמדת לגיור שהסתירה קשר רומנטי ודבק בה רבב של חוסר אמינות. הוא ביקש לנקוט אובייקטיביות כלפי בית הדין ביחס למועמדת לגיור ('הוא סגר את דלתו בפני ואמר: אינני הרב שלכם, זה לא תפקידי, חשבת שזה יהיה קל?!', מתוך ראיונות שקיימתי עם בוגרי אולפן הגיור, ירושלים תשס"ו. הוא סבר שגיור הוא הדרך היחידה שבה נאצי יכול לחזור בתשובה: הוא סיפר על גיורה של בתו של הנאצי הרמן גרינג, ש'למדה את הברכות בנוסח הספרדי ובקוראה את הברכות היא, בלי משים, נקטה נוסח אשכנזי'. במאמר בכתב העת *Jewish Action, Orthodox Union USA* נכתב כי נכדו של האחייני של היטלר, ד"ר דניאל בראון (שם בדוי) שהתגייר. דניאל בראון, גר צדק שחי כיום בארץ, נולד ב-1952. הוא מעריך שכ-300 גרמנים לאחר המלחמה התגירו וחיים בארץ, ובהם מטיאס גרינג, האחייני של הרמן גרינג, קטריין הימלר, נכדתו של היינריך הימלר, ואוסקר אדר, אשר שינה את שם משפחתו לאשר ונישא לניצולת שואה. ראו באתר האינטרנט www.Guysen.com. Guysen Israel News, 19.9.2006. תלמידים רבים של הרב אשכנזי עברו תהליך גיור בעקבות הלימוד עמו, אולם את חלקם סירב לגייר וביקשם 'לא לבגוד ברחם אמם', ולהישאר נוצרים השייכים לפזורה של ישראל'. כך הוא הנחה את הרב גדג', רבה של ז'נבה, ביחס לגויים שהתקרבו ליהדות; לנשיא קמרון, פול ביא, שהתרשם מלימודו; ולתלמידו ז'אן וסל שכתב ספר ברוח זאת והרב כתב לו הקדמה: Jean Vassal, *Les Eglises, diaspora d'Israël?*, Paris 1993. וסל קבור בבית הקברות הפרוטסטנטי בהר ציון בירושלים, בלא ארון ובלא צלב. הוא ביקש להיקבר בלא תפילות נוצריות. גישתו של הרב אשכנזי מזכירה את שיטת ה'נואחזים' של הרב אליהו בן אמוזג (1823-1900), ליורונו) ואת יחסו הייחודי לתלמידו המובהק אמה פלייר (Aimé Pallière). הרב בן אמוזג ביקשו לא להתגייר אלא להיות 'בן נוח', ובכך להפוך לסמל של גוי מוסרי. ראו אמה פלייר, המקדש הנעלם: פרשת 'התגירות' (תרגם אברהם אלמליח), ירושלים תש"ו; Elie

מהניסיון הרב שרכשתי בסוגיה זו עלי להדגיש כי הגיור ליהדות אינו יכול להיות בשום אופן שינוי הנובע מלימוד עיקרי דת אחרת (catéchisme), או בחינת מעבר לאידאולוגיה חדשה, או שינוי הכרה או אמונה. מדובר בשינוי זהות. מה שקוראים הצרפתים גיור (conversion) הוא למעשה אקט של 'אזרוח' (naturalisation) והסתפחות לאומה הישראלית, כשהדת האופפת מהלך זה היא היהדות. כאשר רות מודיעה לנעמי על החלטתה 'להתגייר' היא אומרת לה: 'עמך עמי, ואלוקיך אלוקי' (רות א, טז). סדר המושגים משמעותי: ראשית, 'עמך' ובהמשך 'אלוקיך'.

אם מוטיבציות מודעות יותר או פחות, שיש בהן פניות או נגיעות, מזייפות את אותנטיות המעבר העמוק הזה לזהות חדשה, לדבר הזה יכולות להיות השלכות נפשיות קשות על מתגייר בלתי זהיר, ועל כן ראוי להתייעץ עם פסיכולוג, אולי אף עם פסיכיאטר, שיעזור להבחין בין מוטיבציות בלתי מודעות לבקשה להתגייר.

תהא אשר תהא המוטיבציה לגיור, המועמד פונה לנציגי משה רבנו בקהילה, ומוטב ש'משה' זה ידמה יותר ל'אברהם אבינו' [הנוטה חסד עם המועמד (י"ש)]. אולם ברגע שהרב נקט עמדה שלילית, הסירוב צריך להיות ברור ומנומק.¹⁹

מדובר אפוא בשינוי זהותי עמוק, אולם יש להבהיר, כי התמורה החלה במהלך הגיור אינה רק 'תמורה זהותית' אינדיווידואלית. תמורה זו, לדעת הרב אשכנזי, כרוכה בהתקשרות עם הזהות הקולקטיבית של כנסת ישראל, שאם לא כן המתגייר דבק 'בקיום יהודי גלותי'.

הרב קוק בזמנו,²⁰ בנבאו את הקמת המדינה, נהג להמליץ למועמדים

19 'Léon Yéhouda Askénazi, "La problème des conversions"', הנ"ל (לעיל הערה 11), עמ' 504-503. ההדגשות והתרגום שלי אלא אם צוין אחרת.

20 על עמדת הראי"ה הכהן קוק ראו אברהם יצחק הכהן קוק, שו"ת דעת כהן, ירושלים תשנ"ג, סימנים קמח, קנ, קנא, קנג, קנד, קנה; הנ"ל, שמונה קבצים, סנט גאלן, תרע"ה-תרע"ו (1915-1916), קובץ ו, פסקה קפא, עמ' סג-סד: 'מקום המקדש היה ראוי להשפיע כוח קניין לגרים בארץ ישראל, אבל על ידי קביעות הקדושה של בית המקדש באה המעלה של הרחיבי מקום האלך, ועתידה ארץ ישראל שתתפשט בכל הארץ, וזה יהיה מקלט קדושת הגרים, המועיל להרחבת הקדושה על כל אפסי ארץ, וממילא אין להם קניין בארץ רק ישיבה, כדי להפשיט את קדושתה מעל לגבול ישראל'. תודה לאבינועם רוזנק על שהסב את תשומת לבי למקור חשוב זה. זוהר ושגיא, גיור (לעיל הערה 3), עמ' 179-180; אבינועם רוזנק, ההלכה הנבואית: הפילוסופיה של ההלכה במשנת הראי"ה קוק, ירושלים תשס"ז, עמ' 20, 330.

לגיור להתגייר בארץ. ואכן, ברור כי אנו חיים תקופה מיוחדת במינה. להתגייר בגולה, זה לסלול את הדרך של גוי לקיום יהודי גלותי. ואולם, למי יש הרשות לדון אדם לגלות כאשר ה' ברא אותו בן חורין בארצו? אני מניח שהערה זו חורה לרבני הגולה, אולם לדעתי תהא זו הונאה חמורה להסתיר ממד זה ממועמד לגיור. ייתכנו מקרים חריגים או דחופים שבהם הגיור יתבצע בגולה, אולם יש לומר באופן נחרץ שמדובר במקרים חריגים ולא בעיקרון מנחה, במיוחד בתקופה שבה כל יהודי מלידה ומתוקף גיור, יכול לשים קץ לגלות.²¹

נמצא אפוא שהגיור הוא אקט של המרת זהות אישית וקולקטיבית המגולם גם בהקשרים לאומיים-דתיים הקשורים לארץ ישראל והפסקת הקיום בגלות.

מהות הגר

הרב אשכנזי, כדרכו, יורד לנבכי המשמעויות של כל מושג ומעמיק במהותו של הגר. המונח העברי 'גר' מחייב התבוננות נוספת במהות הגיור, שכן אל לו לאדם לעשות שימוש במונח כלשהו, מבלי לתת את דעתו עליו.

המונח להתגייר הוא מונח פרדוקסלי. מצד אחד גר פירושו זר; המונח נובע מהפועל 'גור', לגור באופן ארעי. מכאן שהמונח 'להתגייר' אין פירושו להתכחש לזהות הקודמת שלך כי אם לאשררה ולהגשימה. פירושו הוא לבקש ולקבל מעמד של זר. הורגלנו להשקפה אחרת בתכלית למונח 'גיור'. על פי ההלכה גר צדק 'הרי הוא כישראל לכל דבריו' [יבמות מז ע"ב]. ועל כן הפרדוקס אינו אלא לכאורה. עלינו להבין כי 'להתגייר' זה באמת להפוך לבעל זהות ישראלית. דהיינו, זהותו היהודית של גר צדק אינה משנית, פועל יוצא, או נובעת מן הגיור, אלא היפוכו של דבר – זוהי זהות אותנטית, מהותית. היסטורית ולוגית קדמה למשוואה גר=ישראל המשוואה היסודית יותר ישראל=גר.²² ואכן לפנינו שידוד מערכות במינוחים שהתלמוד מזמין אותנו להתוודע אליו. כאן, כמו בהרבה מקרים אחרים, עלינו לדלג על הלוגיקה הקונצפטואלית שמפאת האסתטיקה שבה נעלמת האמת שלה.²³

הרב אשכנזי מבאר שלאדם מישראל צריכה להיות תודעה קיומית של גר, כפי

21 Askénazi (לעיל הערה 19), עמ' 503-504.

22 בהקשר לכך, הרב אשכנזי מסביר את דברי אברהם העברי לעפרון החיתי 'גר ותושב אנכי עמכם', כשיח בין הבורא לנברא: אם אתה, הנברא, חש 'תושב' אז אני הבורא 'גר' ובאם הנך 'גר' אני ה' 'תושב'; הוא נהג לומר שספרו של אלבר קאמי 'הזר' מכוון למהות הזו.

23 Askénazi, 'Le Talmud' (לעיל הערה 11), עמ' 506-507.

שנאמר: 'גר אנוכי בארץ אל תסתר ממני מצוותיך' (תהלים קיט, יט) ותודעה היסטורית של גר, כפי שנאמר: 'כי גרים הייתם בארץ מצרים'. בכך בהיותנו מעצם בריאתנו רחוקים מהבורא, דהיינו גרים, אנו שואפים לקרבתו. אדם שחש 'גר' באורח אקזיסטנציאלי מבין שעליו להיות ישראל.

הגר והזהות של ישראל ותולדותיו

לאחר המפגש של המונח 'גר' עם התודעה הקיומית וההיסטורית המהותית של ישראל, הפגיש הרב אשכנזי בין המונח 'גר' לבין אבי 'תולדות' ישראל, אברהם העברי, 'שהיה תחילה לגרים'. דהיינו, לאחר שהגר מזדהה עם הגרות האימננטית של ישראל, עליו להזהות עם תולדותיו מראשית עד אחרית. וכאמור, באשר 'משנת התולדות' של הרב אשכנזי היא המפתח לכל הגותו, על גלגוליה של זהות המין האנושי בכלל ושל הזהות העברית-יהודית בפרט,²⁴ יש לשוב לראשיתה של התפתחות מהותית זו ולערוך קורלציה עם זהותו של הגר. ותחילה עם זו של אברהם העברי:

לשם כך עלינו ללמוד את דברי רבה במסכת חגיגה ג ע"א: על הפסוק 'מה יפו פעמיך בנעלים בת-נדיב' [שיר השירים ז, ב], רבה מסביר 'כמה נאים רגליהן של ישראל שעולין לרגל. בת-נדיב' היא בתו של אברהם אבינו שנקרא נדיב, שנאמר 'נדיבי עמים נאספו עם אלוקי אברהם' [תהלים מז, י]. אלוקי אברהם, ולא אלוקי יצחק ויעקב אלא אלוקי אברהם שהיה תחילה לגרים'.

רואים זאת היטב – הגמרא משווה בין העלייה לרגל היהודית לבין כניסתם של גרים לכלל ישראל. זהו עיקרון תלמודי: המודל גדול מן המושא המשווה לו. יתר על כן, באופן זה אומר לנו רבה שאברהם, אשר עמו מתחילים הגרים, החל לבנות את זהותו של ישראל: שהיה עולה לרגל בכל שלושת הרגלים.

בצירוף רעיוני, הגמרא²⁵ מסבירה את חיוניות המילה והטבילה עבור הגר-צדק, וזאת בהסתמך על מה שהאבות ואמהות האומה עשו כדי לייסד את עם ישראל. בהיכנסו לעם ישראל הגר מחקה את האבות והגירות את האמהות, באופן שבו הם ייסדו את האומה הישראלית.²⁶

24 ראו הערה 2.

25 בבלי, יבמות מז ע"א: 'אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: לעולם אין גר עד שימול ויטבול'.

26 Askénazi, 'Le Talmud' (לעיל הערה 11), עמ' 507.

על הגר אפוא לקשור עצמו לתולדות, למעשי האבות, ולהיות בעל תודעה של עומק מעשיו ביחס לתולדות העבר. עליו להיות מזוהה גם עם האחרית, 'אחרית הימים', דהיינו 'לאחר הגלות' ובקץ הגלויות, כפי שהסביר הרב אשכנזי. כלומר, עם היווצרותם של תולדות ישראל לא כל הנשמות של ישראל השתלבו במהלך ההיסטורי הכביר הכרוך במאמץ מוסרי של 'התולדות' בהיסטוריה. שיבת הגר לחיק ישראל מציין את קץ הגלויות.

אלא שעם היווצרותו של עם ישראל איזשהו 'פוטנציאל נשמתי' נותר בחוץ, שבו בזמן, כפי שנתרה נשמת המשיח שבויה אצל רות המואבייה, והיא שבה אל מקורה הטבעי יחד עם גרי-הצדק, באשר הם. שיבה זו של כל גרי-הצדק, מציינת את קץ כל הגלויות. ועל כן בלהט הטבעי, המיוחס לאבות ולאמהות, מתקבל גר-הצדק. בואו עולה בהרבה על נורמליזציה תאולוגית. אקט הגיור מזוהה עם אקט האבות והאמהות.²⁷

לפנינו השלמת נדבך נוסף למשנתו ההיסטוריוסופית של הרב אשכנזי, בדמותו של 'הגר' המצטרף לתולדות עם ישראל ומשביח אותם משום שבכוחו להביא אותם אל יעד, אל ייעודם, אל תכליתם.

בין הסבך לספחת

הרב אשכנזי היה מודע להיבטים השליליים הכרוכים בגיור,²⁸ במיוחד בימי שיבת ציון: חוסר כנות ויושרה, אינטרס אישי כמו גיור לשם חתונה, כבוד, מטרה כלכלית או מניעים מיסטיים (כמו 'גרי חלומות'), מניעים פסיכולוגיים ופסיכיאטריים שלפיהם מועמד לגיור רוצה לנקום באבות אבותיו הנוצרים האדוקים בדתם. כבעל 'משנת התולדות' הוא ראה בסיפורה של תמנע המקראית

27 שם, עמ' 508.

28 'מעבר למשמעות האידאליסטית של הגיור, קיים היבט שלילי לגיור, עליו מתריעה הגמרא (יבמות קט ע"ב): "רעה אחר רעה תבוא למקבלי גרים [...] קשים גרים לישראל כספחת בעור". מדובר בגיורים הנעשים בחיפזון ובאופן שהוא חסר כנות. לגבי הגיור הנובע מנישואין, זה רק בדיעבד שיתברר אם גיור זה צלח אם לאו. וזו אולי הסיבה שהתלמוד לא מצא לנכון להקדיש מסכת מיוחדת לגיור – שכן רוב רובן של ההלכות הקשורות בגיור מופיעות במסכת יבמות, העוסקת בסוג של חתונה בלתי נמנעת, הייבום. מגילת רות היא העדות המובהקת לצירוף של ייבום וגיור [...] על "רעה אחר רעה תבוא למקבלי גרים [...] קשים גרים לישראל כספחת בעור" רש"י מסביר "שאינן בקיין [הגרים] בדקדוקי מצוות ולמדין ישראל ממעשיהם"; "Le Talmud, Askénazi, (לעיל הערה 11),

עמ' 508.

אב-טיפוס לבעיות הגיור בימינו,²⁹ סיפור המאייר את בעיית הנישואין בתקופתנו.

המילה 'תמנע' פירושו 'המנועה, הדחויה'. זהו מקרה שבו הזהירות הייתה קיצונית. דבר חשוב הוא, ואבן יסוד לבניין חברתנו – למרות דעת הגמרא – אם האבות, שורש התולדות, בחרו לדחות את תמנע ואף במחיר הולדת איזה 'עמלק' היו להם סיבות טובות לכך! בכך מנעו בבירור שעמלק ייוולד בתוככי עם ישראל!³⁰ אם כי הגמרא (סנהדרין צו ע"ב) מלמדת אותנו ש'נעמן גר תושב היה, נבזראדן גר צדק היה, מבני בניו של סיסרא למדו תורה בירושלים, מבני בניו של סנחריב לימדו תורה ברבים ומי הם שמעיא ואבטליון, מבני בניו של המן למדו תורה מבני ברק, ואף מבני בניו של אותו רשע [נבוכדנאצר] ביקש הקב"ה להכניסו תחת כנפי השכינה'.³¹

לפנינו אפוא יחס דו-משמעי בגישתו של הרב אשכנזי לגר: תרומה ייחודית של הגר לעם ישראל מכאן,³² ונזק פוטנציאלי ייחודי, עד כדי הולדת האויב המושבע לישראל בעם ישראל גופא, מכאן.

מכאן מתנגשים שני עקרונות שווים בחשיבותם ואף ברמת הסיכון שלהם. בואם של גרים הוא תנאי להשלמת זהותו של ישראל. עם זאת, בכל משפחה ובכל דור קיים סיכון בסיסי של עיוות וסטייה

29 בבלי, סנהדרין צט ע"ב: 'תמנע בת מלכים הייתה שנאמר אלוף לוטן (בר' לו, כט) אלוף תמנע (שם, מ), וכל "אלוף" מלכות בלא כתר היא, שהיו אלופים אלה תקיפים ועצמאים כמלכים, אלא שלא הוכתרו בתואר זה. רצתה תמנע להתגייר באה אצל אברהם יצחק ויעקב ולא קבלוה, הלכה והייתה לפילגש לאלפיז בן עשיו, אמרה: מוטב תהא שפחה לאומה זו ולא תהא גבירה לאומה אחרת. ולבסוף יצא ממנה עמלק, בן אליפז ותמנע, שציער את ישראל. מה הטעם? נענשו שלא היו צריכים להרחיקה אם באה להתגייר'. הרב אשכנזי נוקט כאן עמדה נועזת הסותרת את דברי הגמרא, משום שסבר שאבות האומה רשאים להכריע בסוגיה כה יסודית – ייסוד האומה הישראלית, סמכות הניתנת לחכמי ישראל בימי שיבת ציון; Askénazi, שם, עמ' 508.

30 Askénazi, שם, עמ' 508. הרב אשכנזי ראה במהלך הגיור של רות בלוי, שבו נדחתה שוב ושוב, את ההסבר לאיבה הלא מסותרת שלה לעם ישראל, עד כדי התחברותה עם גורמים קיצוניים שעיינו את הציונות והיו מוכנים לשתף פעולה עם אויבי ישראל. רות בלוי פגשה את הרב אשכנזי במהלך חייה הסוערים. רות בלויא, שומרי העיר, ירושלים תש"ל, עמ' 46-45.

31 Askénazi, שם.

32 'יהודי הוא יהודי אם נולד כזה, או מתוך גבורה הוא התגייר', כך הוא מתבטא במאמרו על נישואי תערובת. 'Les mariages mixtes', Askénazi (לעיל הערה 11), עמ' 513.

[...] התבונה מורה כי יש להישמע לכללים ולקריטריונים שהניסיון ההיסטורי לימדנו. יש לשוב ולומר שבגיור האספקט התאולוגי [קיום המצוות] איננו העיקר. הצלחתו תתברר בכל פרט ופרט ובתולדותיו. ובאשר [לשאלה] אם יש לעודד גיור בישראל, אם לאו – יש להשיב ללא היסוס תיקו. הנבואות בהירות רק כאשר הן מדברות על העבר.³³

אידאולוגיה והלכה במשנת הרב אשכנזי

הפריזמה ההלכתית הממוקדת שבה עסקנו שופכת אור על ייחודו של הרב אשכנזי ביחסו הביקורתי לשולחן ערוך כקוד הלכתי, לאידאולוגיה כהשקפה מקובעת ובכך שהוא מחייב את הפוסק ואת המחנך לפסוק ולכוון בהתאם לזהותו הספציפית של האדם.³⁴

האידאולוגיה

הרב אשכנזי ראה באידאולוגיות באשר הן שריד של מיתולוגיות עתיקות יומין. הוא התריע על חזותן התמימה, על היותן מסד רעיוני בלתי רציונלי, הנתון לקיבעון מחשבתי, ועל כן סבר שהן מסוכנות.³⁵ הרב אשכנזי שלל אידאולוגיות כתפיסת עולם מקובעת וגורפת.³⁶ לדבריו, כשם שיש פסל מחומר כך יש פסל

33 שם.

34 כך הוא מתבטא במאמרו הרעיוני על הגיור; 'Le Talmud', Askénazi (לעיל הערה 11), עמ' 506. הוא מקפיד להבהיר שהדגש במאמרו הוא על עקרונות יסוד, שכן ברמה ההלכתית הדבר נוגע לבתי דין וכל מקרה לגופו, כפי שציינתי לעיל בפיו של הרב לויק ובפיהם של בוגרי אולפן הגיור. ברמה הרעיונית או התאורטית התלמוד מנסח אי אלו עמדות כאשר בתוך הרבגוניות של עמדות אלה שוררת אחדות פנימית.

35 'משנגנזה נשמתה של היהדות, סודרה משנתה' (הרב דוד כהן 'הניזיר'). ראו כיצד הרב קוק מתייחס להתפתחות ההלכה: אברהם יצחק הכהן קוק, אגרות הראי"ה, ירושלים תשכ"ב, א, איגרות ז, צא, קמ (תודה לרב אורי שרקי על רעיון זה).

36 הרב אשכנזי פסל את שתי המילים – אידאה ו-idole כנגזרות מן המילה היוונית εἶδος, שפירושה צורה. 'רציתי להדגיש כי המונח "ויברא" פירושו לגרום שהאובייקט של הבריאה יתקיים ברמת האמת שבו, ואמת זו אינה בת-קיימא על פי תמונות. במילים אחרות, על פי התורה כל עוד אנו מנסים להגות באמצעות תמונה איננו הוגים עדיין. אין אנו אלא מדמיינים [...] התמונות שבמחשבה הן המיתוסים, ואלה הן התמונות ההרסניות ביותר מנקודת המבט של העבודה הזרה [...] התמונה שבמחשבה היא הפסל [...] הפסל מתחיל להתהוות כאשר מתהווה תמונה במחשבה'. Léon Yéhouda Askénazi (Manitou), *Cours transcrit: Parachat Béréchit, Mayanot* (1993), p. 11 Idem, לעיון נוסף, ראו 'Introduction à la pensée Juive: Création-Révélation-Rédemption', *Mayanot* 12

מרוח. כאשר דבר חי אין הוא זקוק לניסוח שכן כשמנסחים אותו דבק בו קיבעון שהוא סוג של 'מוות'.³⁷

האידיאולוגיות החדשות מציגות עצמן כתפיסות רציונליסטיות, אבל הן נובעות מן הגישה המיתית והן שרידים של המיתולוגיות עתיקות היומין. הן נישאות על המסד הבלתי רציונלי שלהן. האם זה מקרי שבכל האידיאולוגיות בנות זמננו היהודי הוא התגלמות השטן?! יש אפוא לאתר את החכמה העמוקה המצויה בכל מיתולוגיה ולערוך דמיסטיפיקציה של מדרשים שסללו את הדרך לעבודת גילולים רבה כל כך.³⁸

הדגש בהסתייגותו מהאידיאולוגיות הוא על האדם כאינדיווידואל, על הגשמתו כפרט, בניגוד למחיקתו של האדם בחשיבה האידיאליסטית.³⁹ יחסו השולל תכלית השלילה את האידיאולוגיות מובהר ביתר חדות במקומות אחרים. לטענתו על כל תרבות לחדול מלשקוד על טיפוח ערך אחד באורח בלבדי, שכן זה נועד לכישלון ויש לתת לישראל לחזור לעקרון האחדות הערכית שאין פירושה בחירה בערך אחד השולט בכיפה ואף מבטל ערכים אחרים. זו האחרונה 'הינה אלילות המופיעה באצטלא של אידיאולוגיה'.

הזהות הישראלית-עברית שואפת לכך שהתכנית האלוקית תצלח יחד עם כל הערכים כולם גם יחד – זהו עקרון האחדות. זאת לא הצליח לחולל אף הומניזם שהוא. כל זרם הומניסטי הצליח להפריח ערך מבודד כשלעצמו, ובכך כישלונו הצורב [...] על הזהות העברית ללוות את כל המהפכות הערכיות ולדעת מתי להתנתק מהן כדי לחולל את המהפכה העברית שמשמעה להפיח אחדות בכל הערכים יחדיו.⁴⁰

(2006); Idem, 'Le salut du juste', idem, *La parole et l'écrit*. 1. *Penser la tradition Les dieux juive aujourd'hui*, Paris 1999, p. 382; *Messianisme et faux messianismes*, Fondation Manitou (n.d.); *Les quatres Empires*, Fondation Manitou (n.d.)

37 דמיון לרעיון זה קיים אצל הרב אברהם חזן, מעמיתיו של הרב אשכנזי. ראו אבינועם רוזנק, 'בין אשכנזי לצפון אפריקה. הלכה, מטא-הלכה וחינוך בכתביו של הרב אברהם חזן', פעמים 109 (תשס"ז), עמ' 102-103.

38 Léon Yéhouda Askénazi (Manitou), *Le Mythe et le Midrach, Mayanot* 8 (2000), pp. 6-8, 24

39 רן סיגד, אכסיסנציאליזם: המשך ומפנה בתולדות התרבות המערבית, ירושלים תשל"ה, עמ' 12, 29-34, 83.

40 Askénazi, 'Révolution', idem, *La parole et l'écrit* 1, עמ' 150.

בדומה לכך הוא כותב במקום אחר:

יש לשים את הדגש על אחדות בריאת האל יותר מאשר על אחדות הבורא. דהיינו, יש לבכר את אחדות הערכים המוסריים. הבחירה בערך אחד השולט בכיפה ולעתים מבטל ערכים אחרים, הוא אחד המאפיינים הישנים של האלילות המופיעה בימינו באצטלה של אידאולוגיה. בעקבות אחדות הבריאה האדם מגיע לאחדות ערכיו ומידותיו המוסריות. לאחדות ערכית זו קוראים בעברית 'קדושה'.⁴¹

נמצא אפוא שכאשר אנו מדברים על המשנה הרעיונית של הרב אשכנזי ועל השלכותיה על ההלכה אין לדבר כלל על אידאולוגיה, כי אם על השקפת עולם או על תפיסת עולם או על תשתית רעיונית שלהן, ללא ספק, רכיב פרשני של ההלכה בעיני רוחו.

ההלכה

הרב אשכנזי ניגש להלכה באותה אוריינטציה. ההלכה אינה עול הטרנומי (חוק אובייקטיבי וחיצוני) אלא הכרעה אוטונומית ואותנטית. אברהם גילה לאנושות שהמפגש עם החוק אינו מפגש עם מפלצת בלתי פרסונלית, אלא עם מישהו שמגלה את רצונו באמצעות החוק.⁴² ההלכה היא פרסונלית ופונה לאדם השייך לקהילה, לעדה ולאומה:

כדי להבין את מעמד ההלכה אצלנו צריך להבין למה נאמרה מצוות התרת נדרים לראשי המטות (במ' ל). כדי להיות מומחה להתרת נדרים צריך להבין את המבנה הנפשי של כל יהודי ויהודי. רב של עיר לא יכול להכיר את פנימיות האדם של עיר אחרת, ומבחינה זאת כל קהילה זקוקה לסנהדרין משלה. [...] קיבוץ הגלויות יצר מציאות מלאכותית מבחינת ההלכה, כאשר סוגים רבים של יהודים התמזגו ופוסקים בעבורם על בסיס ספר אחד קבוע. ההלכות צריכות להיות לא כתובות אלא נגישות לכל אדם, לכל רב ולכל קהילה.⁴³

לפנינו הסתייגות ברורה של הרב אשכנזי מקוד הלכתי בלתי פרסונלי כמו

41 Ibid., 'La notion de sainteté dans la pensée du Rav Kook', idem, pp. 109-125; Koginski Michel, *Un Hébreu d'origine juive: Hommage au rav Yéhouda Léon Askénazi*, Jerusalem 1998, pp. 257-258

42 יהודא ליאון אשכנזי, סוד העברי, ירושלים תשס"ה, עמ' 66. רעיון דומה מביע הראי"ה קוק, ראו רוזנק (לעיל הערה 20), עמ' 96-109.

43 דב ברקוביץ, 'עם הרב ליאון אשכנזי (מניטו)', דימוי 14 (חורף תשנ"ז), עמ' 47.

השולחן ערוך. לפיכך הוא לא הקל ולא החמיר בהלכה – הסיטואציה היא שקבעה. לגבי דידו הלכה שלא מביאה בחשבון את כל העובדות איננה הלכה ולא תורת חיים אלא קוד. סכנת הקוד, כגון השולחן ערוך,⁴⁴ בכך שהוא אינו אישי. הלכה היא מהלך אישי ולפיכך הדיוק בהלכה הוא על פי מידותיו ויכולותיו של השואל ולא על פי דעותיו של המשיב. על הפוסק להתחשב במציאות של השואל ולנקוט תפיסת עולם רחבה המביאה בחשבון את כל הפרמטרים האישיים והכלליים.⁴⁵ על אחת כמה וכמה יש לנהוג כך בימי שיבת ציון, שבה הזהות העברית שבה למקורה.⁴⁶

הרב אשכנזי צפה כי מעמד ההלכה בימי קיבוץ גלויות יילך ויתערער, באשר כל זרם יפסוק את פסיקתו לעצמו ולפיכך תחריף המצוקה והמבוכה כיצד לפסוק.⁴⁷

היות שאיננו עוד קהילות יהודיות מפוזרות כי אם חברה ישראלית, לא נוכל עוד להכריע בשאלות גורליות על פי הכרעות תלמודיות, כי אם על פי הכרעות קבליות, אם יורשה לי לומר. דהיינו, לפתור את התיקו [תשבי יתרץ קושיות]. אכן, הגענו לשלב שבו אנו זקוקים לסמכות המשיחית כדי להכריע הכרעה הלכתית ראויה.⁴⁸

ההלכה הארץ ישראלית זקוקה אפוא למקורות סמכות חדשים, קבליים ומשיחיים, בשל תפקידה להכריע מחלוקות בלתי מוכרעות ובשל חובתה לגלם מבחינה הלכתית את הזהות העברית ששבה למקורותיה; והלכה זו צריכה להיעשות דווקא באופנים אנטי אידאולוגיים.

סיכום

בחרתי בסוגיה הלכתית זו משום התעניינותי במחשבתו ההיסטוריוסופית של הרב אשכנזי. ראייתו ההיסטורית ומשנתו ההיסטוריוסופית השיטתית הפכו

44 בכך הוא שונה מן הראי"ה קוק ודומה לדברי הרב חזן. הרב אשכנזי נהג לומר בבדיחות שבמהדורות הישנות של השולחן ערוך יש בשער ראשי תיבות, ובהן את"ט, 'אל תהיה טיפש'; או כדברי תלמיד שלו: 'החלק החמישי' של השולחן ערוך שיש בו גמישות וחכמת חיים.

45 ריאיון עם תלמידו המובהק של הרב אשכנזי, הרב אליקים שימשוביץ, ירושלים תשס"ו.

46 ראו מאמרי (לעיל הערה 1).

47 Léon Yéhouda Askénazi, 'Les Mitsvot, humanization des choses', idem, *La parole et l'écrit* (לעיל הערה 36), עמ' 396-408.

48 Ashkénazi, *Introduction* (לעיל הערה 36), עמ' 42.

אותו לאדריכל של ממש של תולדות התרבויות.⁴⁹ הוא פירש את ההיסטוריה הכלל-אנושית תוך יצירת קורלציה בין ההיסטוריה הכללית להיסטוריה היהודית. הוא הרבה לעסוק ביחסי הגומלין שבין הדתות, בהשפעות ההדדיות מצד אחד, ובתודעת האחריות והשליחות האוניברסלית של עם ישראל כלפי האנושות מצד שני.

הגרים והגיורות שהיו במרכז דיוננו באים לעם ישראל מתרבויות רבות הנידונות במשנתו של הרב אשכנזי, והזיקה בין זהותם הקודמת לזהותם החדשה שבה דבקו נמשכת מאותו מפגש תרבויות. משנת התולדות חופפת את המהלכים הרוחניים והחינוכיים של הרב אשכנזי. היא אופפת גם את תהליך התגיירותו של הגר ואת תהליך הצטרפותו לעם ישראל. מבחינה זו יש לראות במשנה זו מקור השראה וקו מנחה לרב אשכנזי בתהליך פסיקתו. לפיכך הוא עשוי היה להסכים עם המסקנה של צבי זוהר ואברהם שגיא,⁵⁰ העונים על השאלה, מהי משמעותו של הגיור? האם הוא בראש וראשונה הצטרפות לאתנוס היהודי או לדת ישראל?

התחייבות מרצון של נוכרי לקיים מצוות מתוך הכרה דתית מלאה בה' ובתורת משה אינה הופכת אותו לחייב במצוות; שכן רק מי ששייך לעם ישראל הוא מצווה לקיים את התורה. העולה מדברים אלה הוא, שהן הגר והן מי שנולד כיהודי חייבים במצוות מכוח שייכותם לעם ישראל, ולא מכוח התחייבות אישית כלשהי.⁵¹

ואולם, מוסיף הרב אשכנזי, יש חשיבות שהגיור ייעשה דווקא בארץ ישראל, ושהצטרפות של הגר תהא 'לאתנוס העברי בארץ העברים', כפרפרזה על דברי זוהר ושגיא.⁵² עם זאת, מתוך השקפה רחבת אופקים, נזהר הרב מאוד

49 ראו באתר האינטרנט 'אקדם' את הרצאתי 'תרבויות במאבק על הבכורה במשנתו של מניטו', בכנס הבינלאומי 'סוד העבריות: קבלה, פילוסופיה וחינוך במשנתו של הרב יהודא ליאון אשכנזי', שנערך בחנוכה תשס"ז, אוניברסיטת בר-אילן. www.akadem.org (נדלה בשנת 2007).

50 זוהר ושגיא, גיור (לעיל הערה 3), עמ' 213.

51 שם, עמ' 226.

52 מעניין גם הדמיון שקיים בין דברי הרב אשכנזי לבין הרב חיים דוד הלוי בנושא הגיור. שניהם גם יחד מבטאים עמדה ארץ ישראלית, ציונית-דתית ואוניברסלית. ארץ ישראלית, באשר העתיד של ישראל כרוך באופן בלעדי במתרחש בארץ; ציונית-דתית, משום יחסם החיובי לתקומתה של מדינת ישראל כבבואה של חזיונות נבואיים; ואוניברסלית, על שום התפיסה של היהדות כדת האמת, בעלת מסר אוניברסלי, הפתוחה לקליטה או לשיבה של גרים לחיק עם ישראל בארץ ישראל. ראו צבי זוהר, 'אוניברסלית, ארץ ישראלית וציונית-דתית: השקפתו של הרב חיים דוד הלוי בנושא הגיור', זוהר ושגיא (עורכים)

בכל מקרה ונקט קו אינדיווידואלי,⁵³ של גמישות תוך התמודדות ממוקדת עם הביוגרפיה של גר הצדק, מניעיו ואישיותו. הוא התרחק מכל דפוס חשיבה אידאולוגי במובן שנזכר לעיל, ולפיכך דומה שמצא בגישת הרב יוסף גנאסיא מתאם רב לגישתו. זאת משום שהנימה ההיסטוריוציסטית שנשזרה בהגותו הרוחנית והחינוכית,⁵⁴ כלומר הגיור כתופעה דתית-סוציולוגית בהקשרה ההיסטורי, בין שואה איומה לבין שיבת ציון השלישית, הלמה יותר את הלוח רוחו של הרב יוסף גנאסיא.⁵⁵

אסיים בנימה ההומוריסטית של מניטו המשלבת את כל המרכיבים שבהגותו, 'משנת התולדות', הלכה והשקפה. על דברי הרצל, 'אם תרצו אין זו אגדה', הוא משיב: 'נכון [לעלות לארץ ישראל ולעסוק בתקומת ישראל], אין זו אגדה, זו הלכה'.

(לעיל הערה 3), עמ' 175-204; ראו גם את הרצאתי (לעיל הערה 48). בהרצאה זו מודגש החותם האוניברסלי של מעמד הר סיני בתורתו של הרב אשכנזי.

53 'להשקפה השלכה על ההלכה – ראייה לדבר, "שהחיינו" הינו אינדיווידואלי', מתוך ריאיון עם הרב דב ליאור, אב בית דין קריית ארבע-חברון, תשס"ז; 'השקפה והלכה, הא בהא תליא: כמו שכתב "סוף דבר הכול נשמע", את האלוקים ירא [השקפה] ואת מצוותיו שמור [הלכה]', מתוך ריאיון עם הדיין גר-הצדק הרב דניאל אל חי, ירושלים תשס"ז.

54 ראו מאמרי העתיד להתפרסם (לעיל הערה 2).

55 ראו מאמרי על הרב יוסף גנאסיא (1879-1962), Yossef Charvit, 'Rav Renassia Yossef', *Encyclopedia Judaica Year Book*, Jérusalem, 1990-1991, pp. 386-387; יוסף שרביט, 'החינוך היהודי בקונסטנטין (אלג'ריה) בעידן של תמורות, 1837-1939', אסופות: ספר שנה למדעי היהדות יד (תשס"ב), עמ' שטו-שנו; הנ"ל, 'הרב יוסף גנאסיא: דיוקנו של מנהיג רוחני באלג'ריה הצרפתית, 1879-1962', משה אורפלי ואפרים חזן (עורכים), התחדשות ומסורת, יצירה, הנהגה ותהליכי תרבות ביהדות צפון אפריקה, ירושלים תשס"ה, עמ' 89-98.